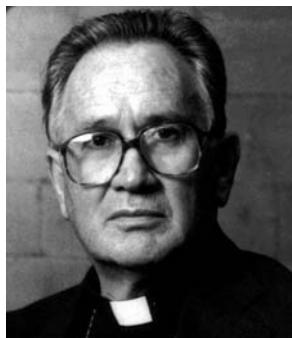

KARMELO ETXENAGUSIA: NIRE GOMUTEN OLATUAN

Gure Karmelo hil egin jaku. Maite izan dauan Aitak bere etxera eroan deusku. Tristuraren eta minduraren eraginpean, adiskide maitatuaren galerak itolarria nire muinetaraino sartzen deustala, asaskatu egin gura dot, letretan garanduz eta irauliz sakonean matazatu jatan korapilo itxia.

1.- Karmelogazko hartu-emona Seminarioan eta Gotzaindegian

Hartu-emon luzea, zabala eta sakona izan dot Karmelogaz. Derioko Seminarioan, 1955ean, alkar ezagutu genduan. Bera abade ordenatu barria zan eta ni Seminaria sartzeko asmotan, hamabost eguneko egotaldia eta ikastaldia egitera joana. Ez dakit zelan edo zergaitik izan zan, baina Seminario aurreko pinudian jolasean genbiltzala, ezpata dantzan nekiela esan

neutsen lagunei. Eta, jarraian, zortzikoa dantzatu nengiala eskatu eustan han gurekin ebilen Karmelok. “Aita San Migel” neuk abestuz dantzatu neban. Horixe izan zan, seguru asko, Derioko Seminarioan egindako lehenengo zortzikoa. Gero, beste batzuk ere baekiela zabaldu zan, eta han agertu ziran Zarrabe, Gabika, Arriaga eta Arriola ere. Behingoan dantzan eragin euskuen, kalekoz, dantzari janzki gabe izan arren.

Gogoan eban Karmelok gertaera hori: “Derioko Seminario Txikirako dei egin eusten, han hezitzaile ta irakasle izateko. Udearen erdian 15 eguneko ikastaro labur bat izan genduan Derion, hurrengo kurtsoan Seminariora sartu behar eben mutikoak ondo aukeratu ahal izateko. Hainbat umek eskatu eban orduan Seminarioan sartzea. Ehunetik gora izango ziran urte haretan. [...]

Mutikoen artean dantzariak baegozala jakin genduanean, hamabost eguneko ikastaro honetan dantzari-taldetxu bat eratu genduan, eta eguneroko jantziekin saio polita eskaini euskuen: dantzari dantza eta aureskua. Dantzarion artean, onenatarikoa Gamizko mutiko zuhur bat, gero euskaltzale handi, euskal lanetan lagun eta adiskide on izango neban Lontzo Zugazaga” (**Euskerea nire bizitzan, 63. or.**).

Hamabost eguneko ikastaro hori egin genduan ehun eta hogeita hamaika mutikoetatik, laurogeita hamasei hartu ginduezan lehenengo urterako. Irakasle eta hezitzaile zan Karmelo abade gaztea. Onbera eta bihotz handikoa zan, eta gogor egiten jakon inori haserre egitea. Halan bere, “prefektoa” zan ezkerro, gure bihurrikerien aurrean, gure jokabideak zuzentzeko ardurea eukanez, noizbait iluntzen eban bekokia eta botaten euskun bere agirakaldia. Baina ondotxo gogoan dot zelan jartzen zan gorri-gorri bere aurpegia, agiraka egitean berak sentitzen eban saminaren erakusgarri.

Seminario Nagusian, Filosofiako ikasle izan nintzan urteetan, barriri aurkitu nintzan Karmelogaz. Seminario Txikian ez Karmelok ez beste inork ez euskun euskera eskolarik emon.

Etxenagusia eta Larrea.

Filosofian, oster, euskera irakasten zan. Karmelo izan zan gure irakaslea. Ez euskun gramatkarik, deklinabiderik ez aditzik irakatsi. Zaletu egin nahi ginduzan, gu euskaltzale izatea, guk euskerea maitatzea gura eban. Testu ederrak irakurtzera eta gozatzera bultzatu ginduzan, kantu zahar eta barriak ezagutzera bideratu, gure literatura estimatzera, gozatzera eta maitatzera. Horrezaz gainera, bere eraginez hasi ginan bildurra alboratu eta euskeraz idazten.

Filosofiako lehenengo urte bietan berarekin egin genduan bidea kontuan hartuz, pozik eta esker onez autortu behar dot, irakasbide benetan egokia eta emonkorra izan zala guri eskaini euskuna. Filosofiako hirugarren kurtsuan nik hebreera ikasi behar izan neban; halan bere, euskerako eskoletara ere joaten jarraitu neban, gustokoak nebazan eta. Idazlan batzuren zuzen-

Ricardo Blazquez gotzainarekin.

ketetan ikusi ahal izan dodanez, aldi honetan eskola banakaren bat Mikel Zaratek emon euskun, Karmeloren faltara, nire idazlan batzuetan agertzen diran zuzenketak adierazten dabenez.

Urte horreetan akuilu eta eragile izan genduan Karmelo. Sariketak eratzen ebazan, guk, irakurriaz gainera, idatzi ere egin gengian. Esker onenez eta maitasun handiz gordetzen dodaz, gaur ere, sariketa horreetan irabazitako Aita S. Onaindiaren “Milla euskal-olerki eder” eta N. Ormaetxea “Orixe”ren “Euskaldunak”, sari modura Karmelok emonak.

Idazten genduzan lantxoetan, notea jarriaz gainera, lerro batzuk idazten euskuzan beti. Ohartxo horreek lagungarri on izaten ziran zuzendu behar genduana zuzentzeko eta, batez ere, idazten jarraitu gengian adore emoteko. Hona hemen, beste askoren artean, adibide batzuk: (*Karmelok orduan idatzi eustazan eran idatzita ipinten dodaz*)

- Ederto. Onela lan egin ezkerro, gorengo mallara elduko zara. Ez epeldu, ta ekin beti aurrera... Txaloak zuri, langille adoretzu orri.
- Nundik euskeratu dozu au? Lan ederra egin dozu; zuretzako Euskeriak eztauka izkaturik. Behar bada, garbiegitxua zara; baña lenengotan obe dozu bide oneri jarraitu, berba barriak eta ikasteko...
- Zorionik beroenak! Zuk dakazu euskerarako jaiotasuna! Ekin eta jarrai, geroago eta gorago!
- Zatitxu batzuk illuntxu gelditzen jatzuz, garbikeriz-edo... Alan da guzti be, oraindino obe dozu garbizalea izan, berba asko eta asko ikasteko. Gerokoan, asko ikasitakoan, berez joko dozu erdiko bidera...

Euskal Herriko gotzainak.

Filosofian ikasten nengoala hasi nintzan neurtitzak ere idazten. Teologiako ikasle zan Urdulizko seme Gotzon Garitao-naindiak bultzatu ninduan. Gogoz eta bihotzez goitik beherako euskaldun sutsua zan eta berak erein eban niregan, gozotasun eraginkorrez, herriaganako maitasun sakona eta neurtitzak idazteko gogoia. Orduan hasi nintzan bertso batzuk idazten, zaletasun handiz baina trebetasun urriz oraindik. Nire gehiegizko ausardiaren aurrean ere, hara Karmeloren aholkua:

– Eztiñot or nunbaiten argitaratzeko bestekoak direanik, baina txalogarria zara. Jarrai bide orri, asikeran gogorregia izan arren...

Eta nik jarraitu egin dot gaur arte, hoba ez! Ez naz sekula damutu eta hamaikatxo aldiz jaso izan dot harrezkero Karmelorengandik merezi baino gehiagoko laudorioa eta esker ona, ospakizun askotarako bertsoak idatzi eta kantatu dodazanean.

Teologiara pasa ginanean ez genduan izan euskera ikasteko eskolarik, nahiz eta urte horreetan Karmeloren lehenengo Lorategiak argitaratu ziran eta ni hurko-hurko izan multikopiazko argitaratze lanetan, nire ikaskide Pedro Ojanguren eta Angel Fernándezekin.

Abade egin barritan (1968), Derioko Seminarioan aurkitu nintzan barriro Karmelorekin, Seminario Txikirako irakasle eta hezitzaile izendatu ninduenean, hamahiru urte lehenago Karmelo egin eben antzera. Beste gai batzuren artean, euskerea ere irakasten neban. Eta urte berean, 1968an, etorri zan Seminario Nagusiko abadegaien hezitzaile modura Ander Manterola ere. Eta behingoa hartu-emon barriak sortu ziran aurretiaz ere ezagun ginan laguneren artean: Ander Manterola, Karmelo, Mikel Zarate eta neu.

Hor egosi zan, apurka-apurka, Julian Olazabalagaren eskariz eta Ander Manterolaren ausardiaz, Derioko Udako Ikastaroren ametsa eta asmoa. Hor jaio zan urteetan eta urteetan hainbeste frutu eder emongo eban ibilbidea. Ideia eta intuizi-

Mario Izeta eta Ricardo Blazquez-ekin.

noa egitasmo bihurtzen joan zan, lau lagunon alkarriketa luzeak tarteko. Horra hor abian 1970.eneko urtean Derioko Uda-ko I Ikastaroa. Karmelo eta Mikel izan ziran irakasle eta nik baliabideak prestatzen lagundu neutsen. Hurrengo urtetik aurrera neuk ere irakasle lanetan jardun neban. Anderrek zuzendaritza lanari ekin eutsan hasieratik. Karmelo pozarren izan zan 20 urtean zehar Ikastaroko irakasle, harik eta Erromara joan arte (1989), berak atseginez aitatu izan dauan urte bedein-katua, “zapatu urtea” han gozatu arte.

Handik bihurtzean, Begoñako Parroko izendatu eben gure Karmelo. Eta hemen barriro hartu-emon estua izateko aukerea izan genduan. Izan ere, ni aurreko urtean Katekesirako Goztain Ordezkarri izendatu ninduan D. Luis Maria Larrea gotzainak. Holan, ia egunero, sarri be sarri, egoten ginan alkarrekin,

beti eleiz-arazoak eta euskal arazoak aho-mihinean genduzala. Aldi honetan hasi nintzan, Karmelok eskatuta, astero euskeraz Mezea esaten Begoñan, Bizkai Irratiak zuzenean, berariaz gairio, zahar eta ezinduentzat eskaintzen ebana, eta osasuntsu bizi ziran Bizkai herrietako hainbako jente askok ere gozatsu entzuten ebana.

Sasoi honetan Karmelok beti eskaintzen eustan zorion-agurra San Lorentzo egunez, bai bertatik Begoñatik, baita Europako beste herrialde batzuetatik ere, oporraldia izatean hor zehar ebilalako bere abade adiskideekaz. Hona hemen adibide bat:

Badator, urtero lez, zure eguna,
dana su, sargori eta izerdi;
(baina zu olerkariaren bidetik)

“Maite ditut gailurrak
argiak ez beste...”

Begoñako Amaren oinetan
zure alde eskaririk beroena
eta ZORIONAK!

Andra Mari egunean mezatxu bat emen emoteko
moduan bazagoz, dei egidazu;
gure atea zuretzat beti dagoz zabal-zabalik. Besarkada bat.
(1994-08-08an).

Nire urtebetetze egunean ere sarri emon izan deustaz Zorionak. Horra, gure ama hil jakun urtekoa:

Lontzo: Begoñako Andra Mariaren jai bezperan
etorri ei zinan mundu honetara.

Zu ekarri zinduzan ama laztana joan jatzu,
baina orain ama bi dozuz, betiko,
Aita Jainkoarenean.

Zorionak, aspaldiko ikasle zintzo
eta betiko lagun on! (2007-10-10ean).

Gotzain Laguntzaile izan dan azken hamahiru urteotan txitean-pitean egoten izan gara alkarrekin, biok Begoñan, go-

tzaindegian lan egiten izan dogun ezkerero. Hartu-emon anaikorra izan dogu, benetan.

2.- Karmeloren izaera

Baketsua, bakezalea eta bake egilea izan dogu Karmelo. Berez berez harrera ona egiteko erraztasuna izan dau, lagunartean atsegina izan da, bakezko eta pozezko giroa sortzen ahalagindu da. Ontasun berez erne antzekoa izan dauala esan geinke. Hurkoa, samurra, alaia eta umore onekoa izan dogu. Askok eta askok autortuko leukeenez, azkenengoeekin eta makalekin onbera, zahar, gaixo eta ezinduekin bihotz zabalekoa eta errukiorra izan da. Legeak (zuzenbide kanonikoa) ikasi ebazan arren, legea ezartea baino alkarrizketa anaikorrez jokatzea nahiago eban. Igaro zan apirilean, gotzaindegian agurreko omenaldia egin geuntsanean, alkarrizketa bat izan eban Fede Merinogaz Radio Popular-Herri Irratian eta hara Karmelok adierazo ebana: “Yo procuro ser más colchón que frontón. No me gusta discutir ni enfrentarme con nadie. Eso de que cada cual se convence solo a sí mismo (Unamuno) es cierto; difícilmente convences a los demás; la gente discute por tonterías y eso solo te amarga la vida”. Beragaz inor ez zan deseroso eta txarto aurkitzen. Benetan zaila da Karmeloren areriorik aurkitzea. Apala zanez, entzule ona zan eta besteen eritzien aurrean begirune handikoa. Alkarlanetako eztabaidetan eta bakoitzak bereari gogor eustean sortzen ziran tentsinoetan bake egile eta sumin bizieta baretzaile izan dogu beti Karmelo.

Izaera horren ondorio modukoa izan daiteke Karmelo bide barrien eta aurrerakoien aurrean apur bat motela izatea eta bildurti lez agertzea, nahiz eta beste batzuek hori bere zuhurtziaren eta begirunearen ondorio lez interpretatu. Adibide modura hartu geinke Karmelok euskera batuaren eta zorioneko “h”aren auziaren aurrean egin eban bidea. Hainbat urte emon ebazan bide barri horreetan sartu orduko, bera izanez Derioko irakasleen artean “h”a erabiltzen

Los Ríos-en.

baten ohiturak sus-
trai sakonak izan
ohi ditu, eta gau-
zak goizetik gau-
era eta goitik behe-
ra aldatu gura iza-
tea arrisku handizat jo izan dot beti”. [...]

“Horregaitik, ni ez naz egon sekulan euskera batu baten aurka, baina bidea astiro, patxadaz eta kontuz egin behar zala uste izan dot beti. Pierre Lafittek Arantzazuko batzar haretan esan eban legez: ‘emeki emeki’, astiro eta kontuz. Hako “astiro jantzi nagik, prisaz najabilk eta”. [...]

“Egia dinozu, Ander. Hara, argi ta garbi autortuko deus-
tsut: ni bildurti nintzan pausu horren aurrean. Uste neban euskerarentzat mesedetan baino gehiago ekarriko ebala kal-
tetan”. [...]

“Beste gauza askotan lez, honetan be nik zabal jokatu gura izan dot: inori gogorrean ezer ez ezarri, bakotxari as-
katasun osoa emon beti. Nire ikasleak eta adiskideak ondo dakie nire jokabide honen barri. Gehientsuneak “h” hori erabilten ebela ikusi nebanean (baita gure gotzaitegiak be),

azkena. Hara bere
berbak:

“Helburu hori lor-
tzea txalogarria da,
batez be literatura
idatzian. Baina herri

neu be erabilten hasi nintzan, eta kito. Ez dot uste horregaz ezer galdu dodanik, ez askotzarik irabazi. Beti esan izan neutsan neure buruari: ‘Ez haz aurrenengoa izango, baina ezta azkenengoa be’. Horixe izan da dana” **(Euskerea nire bizitzan, 106-109 or.)**.

3.- Karmeloren euskera irakasteko metodologia

Berak autortu euskun aldi haretan Seminarioko euskera eskoletan ez egoala benetakoa metodologia jakinik, eta, apurka-apurka, bideak urratzeari ekin eutsela, ahal izan eben moduan, egozan baliabide urriak eta irakaskuntzan ziharduen beste lagun batzuen argibideak ere eskuratzen ahaleginduz. Horrez gainera, ikasle izango ebezanen argi-ilunak eta jakintza maila aintzat hartzen eben, eskaintzen eben irakasbidea esanguratsua eta hareentzat egokitua izan eiten. Begira Karmelok di-noskuna:

“Astean eskola bat baino ez zan izaten, eta metodo jakinik ez genduan. Nire ikasleak euskaldunak ziran, euskeraz berba egiten polito ekienak, baina sekulan euskerea landu bakoak. Lehenengo urteetan gramatika gitxi emoten genduan. [...]

“Euskeraz irakurri, euskeraz idatzi, idatzitakoa aztertu ta zuzendu: horra hor gure orduko ikasbide urria... Egia esan, euskerea ondo menperatuta euki arren, euskerea irakurteko eta, batez be, idazteko motel eta trakets aurkitzen zituezan euren buruak, eta laster konturatu nintzan hori ez zala adinik egokiena euskera ikasten hasteko. Ganera, nik neuk be ez nituan gauzak garbiegi ikusten, liburu egokien laguntzarik be ez genduan, eta euskereari astero emoten geuntsan denporea laburregia zan, ezer ganoraz ikasiko bagenduan” **(Euskerea nire bizitzan, 66. or.)**.

“Ha ta guzti be, urte bakotxean lau-bost idazle hautatu eta euren lana aztertzeari ekiten geuntsan, geroago eta go-

gotsuago. Idazle baktxaren eder-mundua zein zan, bere bihozkadak zelan azaltzen zituan, bizitzako arazoan aurrean ze jokabide eukan... Horixe zan, gitxi gorabehera, gure bidea. Eskola barruan nik haria baino ez neutsen emoten, eta gero eurak euretara, baktxak bere gela barruan, lan txalagarriak egiten eustezan. Ikasleak eurak eta irakaslea, danok pozarren. Orduko nire ikasleen arteko ez gitxik gerora be euskera lantzeari eta irakasteari ekin deutse, eta badauke honezkero euren izena euskal kulturaren hainbat arlotan” **(Euskerea nire bizitzan, 80-81. or.)**.

Karmeloren euskera irakasteko metodologian testuez gain euskal kantak ere berariazko lekua izan eben. Euskerea nire bizitzan liburuan berak adierazo euskun honen arrazoia.

“Aspalditik hartuta neukan jokabide hori. Baina ez, gero, eskolen berezko astuntasuna arintzeko bakarrik eta batez be. Nik hautatu eta erabilten nebazan euskal kantak gure herri-literaturaren zati on bat ziran, eta hauxe zan nire asmoa: gazteak kantok aztertu eta ondo ulertu egiezala, eta gero buruz ikasi. Hori holan egin ezker, bihar-etzi be gogoan izango ebezan, eskola barruko beste gauza asko eta asko ahaztu arren be. Bide hau, gehien baten, Udako Ikastaroan erabili neban geroago, baina aurreko urteetan baita Seminarioan be” **(Euskerea nire bizitzan, 82. or.)**.

Hor bertan agertzen ditu, esker onez, arlo honetan laguntzaile izan zituanak ere. “Laguntzaile on batzuen izenak be gogoan dodaz, esker onez: Gotzon Garitaonaindiak, “Txuma” J.M. Olagüe lagun ebalu **Hogei kanta Arantzazuko** grabatu eustezan nire “Geloso” txikian; Xabier Amurizak, lehenengo, eta Lontzo Zugazagak, geroago, herri kanta mordo ederra; abadegai talde batek, (oraindik gogoan dodaz entseiuak eta grabaketa egunak, tarteko nintzan eta) Orixek bere **Euskaldunak** poemaren gehigarritzat jarritako kantak..., J. I. Abasolo (gure ikaskidea eta Karmeloren lehengusua) zuzendari zala. Grabaketa honeek, etxe barrurako egi-

nak, akordeoi eta pianoaren doinuaz lagunduta egozan: X. Fresnedo eta J. M. Sagarna izan ziran soinu-jole” **(Euskerea nire bizitzan, 82. or.)**.

4.- Karmelo eta Lorategiak

Karmelok irakas-kuntza munduan egin dauan ibilbide luze eta oparoan aparteko arreta merezi dabe, izan dituan astiune urrietaz baliatuz osotu eta argitaratu ebazan lorategiak. Bera ez zan inondik inora ere gramatikako lege hotz eta zorrotzen irakasle. Euskerea lehendik

ekienei irakastea izan da beti bere gurari bizia eta pozik handiena. Eta euskal idazleen mundua eder eta maitagarri agertzen jakonez, irakurgaietaz baliatzen zan gehienbat, euskera irakasteko liburu eta baliabide egoki asko egon ere ez egoan orduan eta. Karmelo irakaslearen jokabidean, testuak eta kantuak erabiltzeak ez eban helburu klasearen astuntasuna arintzea huts-hutsean, gorago esan deuskunez. Ikasleentzat eskolea eroangarriagoa, erosoagoa eta arinagoa izateaz gainera, metodologia emonkorragoa, gozatsuagoa eta aberatsagoa lortzen eban, gure euskeran ere gizaldiak zehar esapide eder ugari izan dala jakin erazoz eta euren ederra ahogozatzen lagunduz.

Gotzain sagaratzean.

Holan, bost antologia egin eta argitaratu ditu Karmelok, bostak bere ikasleentzat lagungarri izan eitezan.

1. **Euskal-Idazleen Lorategia** (Bizkaiera - Itz lauz). Antología de prosistas vizcaínos, Seminario de Derio, 1965. (multikopiaz).
2. **Euskal Idazleen Lorategia (itz lauz)**. II. Gipuzkeraz, Derio (Bilbo)ko Seminarioan, 1967. (multikopiaz).
3. **Euskal Idazleen Lorategia – Itz lauz**, Donostia, 1969. (Hemendikaldekoak).
4. **Euskal Idazleak Bizkaieraz. Antologia, Testu Azterketak, Ariketak**, Labayru Ikastegia, Bilbao, 1980. (Azterbideak eta Ariketak Jon Kortazarrek eta Aitor Etxebarriak).
5. **Iparraldeko Euskal Idazleak**, Labayru Ikastegia, Bilbo, 1981.

Lorategien inguruan ebazan “eretxi, asmo eta gogoetak” Karmelok berak eskaini euskuzan Euskerazaleak Alkartek eratutako “Bizkaieraren Astea”n egindako berbaldian, Bilbon 1985.eneko maiatzaren 8an. Hona hemen orduan emon zituan argibide batzuk:

- “Zertarako lorategiak? Zergaitik ez idazleen lan osoak eskaini?
- Begiak zabalduazoteko eta gehiago irakurri gurea sortuazoteko (bazkari eder baten aurreko bizkorgarriak).
- Euskal literaturaren ikuspegi osoa ta zabala izan dagien: idazleen izenak eta idazlanak; gure elertiaren noiztik norakoa; gure elertiaren aldiak, gorabeherak, asmoak, egarriak, kezkek, arazoak; eder-zaletasunaren lilura gozoa sortuazoteko: “Euskeraz be gauza ederrak esan dira, esan daitekez eta NEUK BE ESAN BEHAR DODAZI!”; gramatikako azterketarako gai biziak izan dagiezan (euskalkiak, aldaketak, hiztegiaren gorabeherak, adizkerak, joskera...).

- Euskal bizitzako alderdi asko eskainiz, ikasgurea, iker-gurea eta eztabaida aberasgarria sortuazoteko ikasleen artean. Gai asko, era askotakoak.
- Beti be, irakasleak idazlan osoak irakurtera bultzatu beharko ditu ikasleak.
- Norentzat dan argi ikusi:
 - Perikori latina irakasteko, lehenengo Periko bera ezagutu beharko da, gero latina.
 - Nire Lorategietan, ondo baino hobeto nenkian nortzuk eta zelakoak zirean ikasleak: bizkaitarrak, hain mailatakoak, honenbeste dakienak, honako edo holako eragozpenak eta zaletasunak daukeezanak.
 - Pedagogia arteza erabili: dakigunetik ez dakigunera, geuretik euskera zabalagora (mailaz maila, ganoraz eta zentzunez, gauzak erretuz, bideak erakutsiz).
- Irakasle on baten beharrizana
 - Lorategiak ez dira beste barik zuzenean irakurteko, lehenengo orritik hasi eta azkeneraino.
 - Irakasleak berak ikusi beharko dau eskola bakotxa ta ikastaldi bakotxa zelan eratu: aroak, gaiak, literatur motak... Horregaitik, nik Aurkibideak eskaintzen dodaz beti.
 - Irakasleak e r a k u s l e izan behar dau, bere eretxia inori gogorrean ezarri barik. Horregaitik, bere gogo-gogoko ez diran gaiak eta idazleak be aurkeztu beharko leukez, urteak joan urteak etorri gogo-aldaketa sakonak eta ugariak izaten direalako.
 - Testu azterketak eta Ariketak dauken balioa: lagungarriak dira, sarreratxu eta hiztegiekin batera”. **(Euskerea nire bizitzan, 284-286 or).**

Esana eban Karmelok aurretiaz ere bere irakasle jarduna “erakusle” eginkizunak adierazten ebala zuzen eta zehatz:

Urrezko luma jaso ondoren.

“Behin baino sarriago esan izan deutset ikasleei: ‘Hara, ni ez naz irakaslea, ni “erakuslea” baino ez nozue. Ikusten dozue hor Ganguren mendi tontor hori? Ez da horren handia, baina Bizkaiko beste mendi asko ikusten da hortik: Gorbeia, Anboto, Udala, Mugarra, Oiz, Sollube, Jata, Ganekogorta, Eretza... Nik Gangurenera baino ez deusuet lagunduko, eta handik beste mendion izenak eta bideak erakutsiko. Gero mendiotara igo gura badozue, zeuok egin beharko dozue bide hori...! Ikastaro labur baten gehiago ezin egin!” **(Euskerea nire bizi-tzan, 103. or.)**

Horra hor, bada, gure Karmelo “erakuslea”, autore guztiei sarrerak eskainiz, aurkibideak, azterketak eta ariketak prestatuz eta ikasleak literaturaren ederra gozatzeraz bultzatuz, aldi berean ikasleengan idazteko bildurra baztertuz eta idazle izaten ausartu daitezana berotuz, horretarako sariketak eratuz.

5.- Liturgia barria euskeratzen

Vatikano II. Kontzilioak Liturgiako Konstituzinoa (SC) argitaratu ondoren, ikaragarriko barrizatze giroa sortu zuen eleiza guztietan. Eta gurean ere behingoan hasi ziran bide barriak urratzen. Beste gauza asko garrantzitsu eta gora handikoen artean, eleizeak bere liturgia herri bakoitzaren berbetara bihurtzea erabagi eban. Eta hor sartu zuen edo sartu eban gure Karmelo liturgiako itzulpen lanetan. Berrogei urte baino gehiagoko bide luze horretan hainbat ordu eta hainbat izerdi emon dau talde-lan astun eta neketsuan. Bidaiak, astebeteko edo hamabostako ekitaldiak Estibalitzen eta Donamarian, urteroko batzarrak Donostian..., batzarretako buruhauste eta eztabaidak..., eroapenez jasan zituan Karmelok euskal eleizearen zerbitzuan, liturgia osoa gurean duintasunez ospatua izan eitean. Ondotxo ekien hori Aita Lino Akesolok, On Manuel Lekuonak, Jesus Gaztañagak, Eustasio Etxezarretak eta Euskal Herri osotik, iparraldetik eta hegoaldetik lan eder hori burutzen ahalegindu ziran beste abade eta fraide askok.

Astiro eta mailaka egin dan bide neketsu horretan Kontzilioa amaitu eta 90. urtera arte ekin deutso gehienbat Karmelok. Gero ere lagundu izan dau, baina ez hor buru-belarri sarturik, beste ardura batzuk tarteko. Dana dala, *Euskerea nire bizitzan* liburuan gogoan ditu emondako pauso ugari eta baliokoak eta aitazen ditu baita gaur eskuartean doguzan batzuk eta gerora bete beharrekoak ere.

Hona hemen pausootako batzuk Karmeloren hitzetan (guztiak dagoz bere *Euskerea nire bizitzan* liburutik jasoak):

“Mezako irakurgaiak herriko hizkeran erabilteko [...] eta itzulpen ofizialak egin artean, Kerexetaren meza liburuko (*Eguneroko Meza*) irakurgaiak erabilteko baimena emon eban gure Bilboko gotzainak” (87. or.).

“Oker ez banago, *Mezaren egunerokoa* euskeratzea izan zan hurrengo pausua (ez orain erabilten doguna, lehengo latinezko mezearena baino)” (87. or.).

“(Itzulpen ofizial hori) Asko eta bizkor zabaldu zan gure eleizetan. Milaka eta milaka ale, hainbat argitalpenetan. Behingoan ikasi zituan buruz herriak bere erantzunak, eta zati batzuk kantuz be jarri ziran” (88. or.).

“Hasiera baten, euskal eleizbarruti bakotzak bere aldetik jokatu eban, bakotzak bere itzulpena egiten eta zabaltzen ebala. Zorionez, egoera honek ez eban luzaro iraun: Meza-ko Irakurgaiak prestatzeko alkarregaz lanean hasita gengozan, gure arteko muga estuegiak hausita. Eta *Canon Romanum* (orduko Eukaristi Otoitza, Latin Eleizeak gizaldi askotan erabili izan dauan bakarra) itzultzeko baimena Erromatik etorri zanean, orduan Euskal Herri guztiko Eleizen ordezkariak alkartu eta itzulpen hori egiteari ekin geuntsan, gotzainen baimen eta guzti. Egia esan, Erromak be holakoxe batasuna eskatzen eban hizkuntza bakotxaren eremuan” (89. or.).

“*Canon Romanum* horren testua bera ez zan luzeegia, baina oinarrizko itzulpen bakar batera heltzeak eztabaida luzeak eta lau-bost ekitaldi luze ta gogor eskatu euskuzan. Nekeak neke eta eztabaidak eztabaida –badakizu, nork bere opilari sua, bakotxak bereari eutsi gura!-, lortutako frutua mesedegarria izan zan guztiondako, eta argi ta garbi ikusi genduan horixe zala aurrerantzean be gure jokabiderik zuzenena: alkarregaz lan egin, eta ahal zanik eta batasunik handienera hurreratzen ahalegindu. Harrezkero hortixek jo izan dogu beti. Gaur be bai” (89. or.).

“Handia, luzea, neketsua, txalogarria eta, gizonon lan guztien antzera, ez hutsik bakoa. Itzultzaile taldea, urte barruan, astean behin baino ez zan batzen. Donostiako Seminarioan; gero, udan, leku baketsu bat bilatzen zan, lanari gogor ekiteko astebetean edo hamabost egunean: Estibalitz, Donamaria... Asteroko lanetan Aita Lino zan bizkaitarron

ordezkaria, udakoetan beste batzuk be ekiten geuntsan, gogatsu eta girorik anai korrean, beti be guztion buru ta zuzendari On Manuel Lekuona zala (ordu an euskaltzainburua) eta Jexux Gaztañaga idazkaria. Holantxe egin zan urte askoren buruan, liturgia osoaren itzulpena” (89. or.).

“Itzulpena bera, ahal zan neurrian, bakarra zan. Baina, jakitunentzat barik, herri herriarentzat zalako, eleizbarruti bakotzak hizkerea zerbait egokitu egiten eban, orduko entzuleen preminak gogoan izanik. Dana dala, kriterio batzuk argi egozan: egunero edo sarritan erabili behar diran testuak, eta herriak buruz ikasi edo kanturako behar dituanak, horreek ahal zan neurrian bardinak izan eitezala; besteetan, batez be irakurgaietan, askatasun handiagoz jokatu izan da” (90. or.).

“Egin ahala argitaratzen ziran lanok. Lehenengo urteetan horixe izan zan hartutako bidea. Gero Erromak liturgi erreforma amaitutzat emondakoan, zatirik behinenak barriren barri argitaratu doguz, liburu handi dotoretan. Hor doguz, esaterako, Meza-Liburu nagusi biak: *Altarako Liburua* eta *Irakurgaiak*” (90. or.).

1984an eta 1988an argitaratu ziran Bizkaian liburu eder horreek, eta, harrezkero ere, laguntza eskaintzen jarraitu dau Karmelok baina urrutia gotik. Dana dala, liturgi arloan egindako lan handi hori guztiz mesedegarria izan dala gure Eleizearentzat eta baita euskerearentzat ere autortu ondoren, Ander Manteolak itaun hau egin eutsan Karmelori: Zuek horretan hasi zineenetik hona, bide luzea egin dau euskerearen arazoak. Batez be, “euskara batua” nagusitu da, geroago gehiago, gure artean. Ze eragin izan dau indar barri horrek Eleizearen hizkeran? Eta Karmelok:

“Alde batetik, ez handiegia: gure liburuak ez dira aldatu (izan be, ez da hain erraza goizetik gauera holako liburuak barriren barri aztertu eta argitaratzea). Baina gauzak oraingo bidetik aurrera badoaz, eta euskaldun fededunen belaun-

di barriak bide horretatik joten badabe, Eleizeak be bere liburuak egokitu egin beharko ditu. Nik dakidanez, hor dabil aspalditxuan taldetxu bat (*Donostian alkartzen garanok: Eustasio Etxezarreta, Dionisio Amundarain, Jesus Mari Arrieta, Jose Mari Rementeria eta Neu*) meza-liburu eskurakoia (txikia) egin guran; bide batez, egindako itzulpenak zehatz aztertu gura ei dabez. Jakina, euren lan hori argitaratzerakoan, Euskaltzaindiak urteotan emondako arauen bide-tik joko ei dabe” (91. or.).

Karmelo jakitun egoan Jose Mari Rementeriarene eta nire birtartez meza-liburu txikia egiteaz gain *Altarako Liburua* eta *Ira-kurgaiak* liburua ere eraldatzea zala gure (goian aitatu dauan taldetxuaren) asmoa, eta meza-liburu txikia bakarrik batuaz baina azken biok batuaz eta bizkaieraz eskaintzeko asmoa genduala.

Prensaurreko baten.

Manterolak barriro ekin eutson: Agirian dago euskal eleizbarrutiak, azken urteotan, euren dokumentu ofizialak argitaratzean dalako “euskara normalizatu” hori erabilten dabela. Hor doguz, esate baterako, Euskal Herriko gotzainak Garizuman urtero argitaratzen dabean Artzain Gutuna ... Eta Karmelok:

“Bai, bai. Gutariko bakotxak geure eretxiak eduki geinkez euskeraren arloan; baina, dokumentu ofizialetan ontzat emona dago zuk aitaturiko “euskara normalizatua”. Ha ta guzti be, Bizkaiko Eleizeak, azaleko zeretan hortik jo arren, bizkaiera erabilten dau, gehien baten, oraindino gure herririk gehienak euskalki hauxe daualako argien eta maiteena” (91. or.).

Eleizbarrutiarteko taldean lan egin ez arren, ahal izan dauanean, Karmelo pozik etorten izan da Bizkaiko eleizbarrutian lanean dihardugun bertoko taldetxora. Eleiz gaietarako euskal baliabideak prestatzea da Bizkaiko beste talde hau osotzen dogunon taldearen asmoa eta partaide izan dogu Karmelo bere ardurak galerazoten izan ez deutsenetan. Horregaitik dinosku bere liburu sarri aitatu horretan: “Ganera, badaukagu batzorde bat be, euskerea eleiz gaietan erabilteaz arduratzen dana, Andoni Gerrikaetxebarria bikario nagusia buru dala” (95. or.).

6.- Gotzain Laguntzaile

Bizkaiko eleizearen zerbitzari izan dogu beti Karmelo, apal eta leial, zintzo eta adoretzu. Bere abadetzako ibilbidean (1955-2008) Gurrupidegaz, Cirardagaz, Añoverosegaz, Uriartegaz, Larreagaz eta Blázquezegaz bat egin dau. Honeek izan dira gure eleizbarrutiko gotzain Karmeloren abade bizitzan zehar. Berrogeita hamahiru urteotan hartuemon ugariak eta hurkoak izan ditu gotzain guztiekin. Izan ere, goi arduetan ibili izan da, Seminarioan, Kurian (kantziler) eta eleizbarrutian Lurralde Bikario, Bikario Nagusi eta, azken hamahiru urteetan Gotzain Laguntzaile.

Nahiz eta goi arduetan jardun, herrian esan ohi denez, Karmelo ez zan jaio agintari izateko. ‘Nagusia’ deitura izan arren, nahiago izan dau beti besteek agintzea eta berak zerbitzu isil, apal, leial eta oparoa eskaintzea.

Sendo eta seguru esan geinke, eleizeagazko alkartasun erabatekoa eta gotzainekazko leialtasun hautsezina izan direla bere abade bizitza osoaren ardatz. Gotzain Laguntzaile izendatu ebenean kezkatuta egoan. Izan ere, une hareetan gure eleizbarrutia, gehiena, nahiko urduri eta haserre egoan Erromak eta Madrilako Nuntziaturak agintarikeriaz jokutzen ebelakoan, bidezko eta zentzunezko ziran eskariei entzungor eginez. Nahiko adiskide eban abade euskaldun batek, garratz eta gogor, eta gainera “gatzelaniaz” idatzi eutsen Karmelori Gotzain Laguntzaile izatea onartzean goiko beste buruzagi horreei men egiten eutsela eta gure eleizbarrutiaren kalterako zala adierazoz, bere baietzak Blázquez etortzea ahalbideratzen ebalako. Orduan ere Karmelok bare erantzun eutsen, euskeraz hori bai eta argi, baina ezelango sumin agiririk gabe, eta adiskide irautea nahi ebalako adierazoz.

Ondo gogoan dot, egun horreetan hain zuzen, Karmelok zer esan eustan Begoñako basilika aurean. – Zu, Lontzo, baina lagun izaten jarraituko dogu, ezta? Neu ere odol bizikoa izanik nahiko haserre nengoan arren, badakit zelan erantzun neutsan. – Jakina! Gure adiskidetasuna horren gainetik dago.

Dana dala, ziur be ziur nago Karmelok emon eban baietza ez zala izan inondik ere handinahikeriaz ez harrokeriaz, ez gure eleizbarrutia aintzat hartu gabe, bakerako zerbitzu gurariak eraginda baino. Berak behin baino gehiagotan autortu izan dau: “Kargu batzuk eskaini deustezanean, konturatu eta jabetu naz zerbitzuaren nondik norakoaz eta, nahiz eta gogoko ez izan, onartu eta Jaunaren esku eta ardurapean jarri dodaz, Berarengan dodan fedearren eta eleizeaganako maitasunak eraginda”.

Holan, ez da mira egitekoa D. Ricardok Karmeloren hiletamezan esana: “Gotzainagazko –nigazko– leialtasuna benetakoa, garbia, oso-osokoa eta ezelangorak arrakalarik gabekoa izan da. Karmeloren eleizeagazko komuninoa erabatekoa izan da, kanpotik eta barrutik; ordainezina da niretzat honen (gorpuaren aurrean) lankidetzak kualifikatua, pertsonen eta eleizbarrutiaren ezagutzak, zuhurtziazko sena eta, gauzak guztien gainetik, Jainko maitatuaren eta Eleiza Amaren zerbitzua bene-benetan bilatu izana”.

Ederra litzateke, baita, hemen papereratzea D. Antonio Añoverosegaz izan eban hartuemon luze eta samurra (urteetan bizi izan ziran biak Begoñako Refugioan, D. Antonioren dimisiotik eta heriotzera arte), eta D. Luis Maria Larreagazko lankidetzak eta adiskidetasuna (haren Bikario Nagusi izan zan 1980tik 1989ra arte). Baita beste gotzainekazko lankidetzak ere, baina horrek luzeegi joko leuke.

Gotzain Laguntzaile egin ebenetik aukera barriak izan eban Karmelok aurreko urteetan baino euskera gehiago egiteko. Blázquez gotzainak ez daki euskeraz. Eta Karmelok ez eban inoiz haragitu herri euskaldun bateko abade izatearen ametsa, baina gotzain laguntzaile lez pozarren ibili da azken hamahiru urteotan herririk herri, batzarretan, eleizkizunetan, herrietako jentearekin bakez eta nasai alkarrizketa eta koplataldiak eginez. Berak autortzen deusku: “Gozzain nazanetik hona, lehenago baino aukera gehiago dot euskeraz berba egiteko, euskal herri askotara joan behar izaten dodalako. Bateko hau dala, besteko hori, batera eta bestera ibili behar izaten dot, eta batzar eta eleizkizun askotan euskeraz berba egin behar. Egia esan, Bilbo barruan itota baino nasaiago ikusten dot euskal herrietan neure burua, pozago izaten da nire euskal bihotza” **(Euskerea nire bizi-tzan, 95. or.)**.

Horrezaz gainera, urteotan zehar, lurraldez lurralde artzain-ikustaldiak egitean, sendotzako ospakizunetan eta, batez bere, Gabon eta Aste Santuko ospakizunak direla eta, hainbat mezu eskaini deusku Karmelok, irratik bidez berariaz azkenengook.

7.- Karmelori azken agurra Begoñako Basilikan

Bere abade bizitza osoan gune berezi eta maitatua izan dauan Begoñan hil jakun Karmelo pasa dan urteko azaroaren 6an. Begoñan egin zan abade (1955), Begoñako parroko izan zan (1990-95), Begoñan egin zan gotzain (1995-11-09), Begoñan ospatu eban Gotzaindegiaren agurra (2008-04-04), eta, hoba ez, berak aurretiaz halan eskatuta, Begoñan egin geuntsan azken agurra, azaroaren 7an. Eleizbarrutiko gotzainak, D. Ricardok, beste dozena bat gotzainek eta ehunik gora abadek ospatu genduan hileta-mezea. Begoñako eleizea eta eleiz-aurre osoa jentez josita egoan. Maitatua izan da, benetan, Karmelo, eta jentetza hain ugaria izan da maitasun horren adierazgarri eta egiaztapen.

Ederra izan zan Mezea, sakona, hunkigarria, barruan zirkin eragiten daben horreetakoa. Kanpotik etorritako askok ere hori autortu eban, esker onez, sakristian eta kanpoan. Norbaitzuek euskeraz gehiago ez eginaren pena ere adierazo eben. Otoitzez eta kantuz ondo hornidua izan zala autortu behar. Karmelo esker onez egongo zala uste dot. Nik, Karmelok aurretiaz esandako berba batzuk gogoan neukazanez, hutsunetxo bat barruntau neban. Berak esana euskun “*Euskerea nire bizitzan*” liburuan: “Gauza bat, behintzat, argi be argi dago, Ander: gureak laster egingo dauala, eta kristinau lez, azken agurra egitean, euskeraz abestuko al deuskue: Agur, Egun Handiartel! (110. or.).

Hainbeste bider, hainbat abaderen hiletetan esandako bere adiskide J. M. Lekuonaren bertsoak ez geuntsazan kantatu. Hilabete bizitxo lehenago, gaixotu zanean hatan be, Martin Olazarren hileta egitekoa izan zan Karmelo. Eta gotzaindegian berbaldia prestatu ebanean, irakurri egin euskun Andoni Gerrikae-txebarriari eta niri; eta eskari hau egin eustan: Lontzo, herritarra be badozu eta bertso bat kantatu behar deutzazu hileta-meza-ren azkenean; otoitz modura egizu. Halan prestatu neban. Hurrengo egunean, oster, irailaren 23an Mungian, harrituta geldi-

Felipe Arrese Beitiaeren monumentu ondoan.

tu nintzan Andonik esan eustanean: Lontzo, Karmelo ez dok etorriko, kalenturez jagok eta. Atzo irakurri euskun berbaldia neuk egingo joat. Bete neban, horraitino, Karmeloren eskaria, bertsoa kantatuz. Egun bi geroago, ikustalditxo bat egitera joan nintxakon Virgen Blanca erietxera eta kantatu neutsan Martini egindako agur-bertsoa, eta Karmelok esan eustan: horixe bai badala doinu ederra! Azaroaren 6an Bizkai Irratitik dei egin eustenean albiste latza emonez eta alkarrizketa labur baterako, behingoan pentsatu neban neure kolkorako: ba, gogoko dozun doinuarekin kantatuko dodaz zure agurreko bertsoak, kantatze-ko gauza banaz, behintzat. Eta nonondik heldu jatan adorea, eta holantxe egin neban barru itoz eta bihotz hunkituz. Hiru bertso idatzi nebazan arren, bi kantatu nebazan eta hor dozuz bertso biok, eta baita hirugarrena ere.

*Begiak lauso, bibotza triste,
 Heriotzea zeinen itun
 Adiskideen azken agurra
 Itolarri eta ilun
 KARMELO beti izan zaitugu
 Maitagarri eta bigun
 Apal ta samur burkotasunez
 Abegi ta gozotasun
 Maitasun butsa dogun Jainkoa
 Izan bekizu bizilagun
 Izan bekizu bizilagun.*

*Elkar maitatzen dogunontzako
 Bizitza egunak labur
 Lanean eta solasaldian
 Alkarrengandik beti hur
 Eleizbarruti osoarentzat
 Zu bai zerbitzari samur
 Gure herria kristau fedeaz
 Batzen ekintzaile zubur
 Guztion partez bihotz-bihotzez
 Eskerrik asko eta agur
 Eskerrik asko eta agur.*

*Baina agurrak ezin dau hautsi
 Mende erdiko bidea
 Lanordu eta bizikizunen
 Sakoneko alkarte
 Une atsegin ta garratzetan
 Bilatu dogun bakea
 Tristura eta haserrealditan
 Gizabidez jardutea
 Zeruko Aitak zaindu deigula
 Maitasunezko katea
 Maitasunezko katea!*

Hileta-elizkizuna.

Oliadura santua hartu ostean, bere ondoan egozanei esan eutsezan berbak izan bekiguz babes eta adore Jesusen bidetik ibili gura dogun guztioi: “Estoy agradecido a todos vosotros y a toda la gente que me ha ayudado. No creo deber nada a nadie, a no ser mayor cariño, dedicación y entrega. Zuok egin aurrera! Seguid adelante, con la confianza de que Dios siempre nos acompaña en nuestro camino”.

Dana dala, ezin dot amaitu berak, hain gogoko izanik, hainbeste abaderen hiletetan kantatu izan ebazan “Orixe”ren eta J. M. Lekuonaren bertsoak hemen jarri gabe:

*Zeruan goien Irutasuna
Jaungoiko aundi ta maite
Besoak zabal, zuri begira
Atsegin ederrez daite;
Ori baizininun mundu onetan
Izan guzien izaite
Beso aietan menderen mende
Zorionez gerta zaiite!
Gure arteko gertakizunek*

*Ezbear asko dakarte,
Elkar maitatzen degunok ezin
Bizi gindezke aparte.
Jainkoa lagun
Esan dezagun
Agur! Egun aundirarte!*

Bego Jaunarengan, Jainko gure Aitaren eta gure Ama Elei-
zearen zerbitzari zintzo eta leiala!

Lontzo Zugazaga